

Kuş, Ayşegül - Alan, Gülbadi, “John F. Baddeley’in Ahıska’ya İlişkin Gözlemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7/12, ss.95-106.

DOI:

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / Research Article

Bu çalışma, İstanbul Medeniyet Üniversitesinde 16-17 Kasım 2019 tarihlerinde düzenlenen, “Sürgünün 75.yılında Ahıskalı Türkler” adlı Uluslararası sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuş olup onun genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr.,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun/TÜRKİYE

✉ aysegulkus@hotmail.com

ORCID : 0000-0002-8051-6001

*** Prof. Dr.,

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kayseri/TÜRKİYE

✉ gulbadi@erciyes.edu.tr

ORCID : 0000-0001-9238-4942

Anahtar Kelimeler: Seyyah, Baddeley, Kafkasya, Rusya, Ahıska

Keywords: Traveler, Baddeley, Caucasia, Russia, Ahıska

JOHN F. BADDELEY’İN AHISKA’YA İLİŞKİN GÖZLEMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Ayşegül KUŞ** – Gülbadi ALAN***

Öz: Ahıska, Gürcistan toprakları içerisinde Kafkasya bölgesinin güneybatısında yer almaktadır. Ahıska’nın kuzeyinde ve doğusunda Gürcistan; güneyinde Ermenistan; güneybatısında Türkiye; batısında Acaristan Özerk Cumhuriyeti yer almaktadır. 16. yüzyıldan 1828 yılındaki Rus işgaline kadar Anadolu’dan bölgeye yerleştirilen ve Anadolu Türklüğünün ayrılmaz bir parçası olan Ahıska Türklerinin anavatanı, günümüzde Gürcistan Cumhuriyeti’nin toprakları içinde kalan ve Türkiye ile komşu olan Ahıska bölgesidir. Bazı araştırmacılara göre, buraya yerleşen Türklerin Ahıska Türkleri olarak adlandırılmasının nedeni, bu vilayetleri içine alan bölgenin coğrafi isminin Ahıska olmasından kaynaklanmaktadır. Bazılarına göre ise Dede Korkut kitabındaki “Ak-Sıka” (Ak Kale) ve 481 yılına ait kayıtlarda “Akesga” olarak geçen Ahıska, Gürcüce “Yeni Kale” anlamına gelen “Akhal-Tsikhe” tabirinin Türkçe ve Farsça şeklidir. Bölge 250 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kaldıktan sonra, 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusların egemenliğine geçmiştir. Bu çalışma, İngiliz seyyah John F. Baddeley’in 1908 yılında “The Russian Conquest of the Caucasus” adı ile yayımlanan yapıtında yer alan Ahıska’ya dair gözlem ve incelemelerine dayanmaktadır. Çalışmanın amacı ise Baddeley’in Rusların Kafkasya’da, özelde Ahıska’da ilerlemeyi başararak bölgeyi nasıl ele geçirdiklerine ilişkin verdiği bilgileri ele alarak değerlendirmek ve alan yazına kimi katkılar sağlamaktır. Böylece Türkiye ile derin tarihsel kökleri ve bağları olan Ahıska bölgesine ve orada yaşayan Ahıska Türklerinin tarihine de bir parça ışık tutulmuş olacaktır.

AN EVALUATION UPON THE OBSERVATIONS OF JOHN. F. BADDELEY RELATING TO AHISKA

Abstract: Ahıska is in the south western part of the Caucasia in the Georgian lands. In the north and east of Ahıska lies Georgia; in the south lies Armenia, in the south western lies Turkey; in the west lies autonomous Ajarian Republic. The motherland of Ahıska Turks having been settled in the region from 16th century to the Russian conquest in 1828 and having been inseparable part of the Anatolian Turks is the Ahıska region, which is in territories of Georgia and the neighbour of Türkiye today. To some researchers the reason of why the Turks having settled there are called as “Ahıska Turks” stems from the fact that the geographical name of the region that

Geliş Tarihi / Received Date: 05.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.02.2021

covers those provinces is Ahıska. According to some, Ahıska “Ak-Sıka” (Ak Kale) in Dede Korkut and mentioned as “Akesga” in the records of the year 481 is the Turkish and Persian form of “Akhal-Tsikhe” which means “the New Castle” in Georgian. After the region had been under the Ottoman sovereignty for 250 years it went under the domination of Russia with the treaty of Adrianople (Edirne) having been signed in 1829. This study is based on the observations and researches of the English traveler, John F. Badde-

ley related to Ahıska in the work titled as “The Russian Conquest of the Caucasus” published in 1908. The purpose of the study is to discuss and evaluate the information given by Baddeley as to how the Russia managed to conquer the Caucasus, especially Ahıska and make some contributions to the field of literature. Thus, it is aimed to enlighten the history of the Ahıska region and the Ahıska Turks, who have deep historical root and bond with Turkey.

Giriş

Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Ardahan'a sınır teşkil eden, günümüzde Gürcistan sınırları içinde yer alan çok eski bir Türk yurdudur ve Abastuban, Adigön, Aspinza, Ahılkelek, Azgur ve Hirtız kasabaları ve bu kasabalara bağlı köylerden oluşan bölgeye verilen bir addır.¹ Ahıska ve çevresi bazı tarihçiler tarafından Mesketya olarak adlandırılmaktadır. Ancak bölgeye adını verdiği ileri sürülen Mesk/Meskh/Meski kavmi hakkında ise tarihsel kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.² Arslan'a göre, Ahıska Türklerinin bazı Gürcü ve Ermeni kaynaklarında Mesket - Misket Türkleri olarak adlandırılması, Gürcistan'ın güneyinde Karadeniz'in Acaristan kıyısından Kura nehrinin Borcomi Deresi'ne kadar olan 150 kilometrelik bir alanda yerleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.³ Fakat iki adlandırmanın da coğrafyaya gönderme yapması yüzünden, bu bölgeye yerleşmiş olan Ahıska Türklerinin etnik olarak kökenlerini tespit edebilmek için yeterli olduğu söylenemez. Buna ek olarak, Kafkasya'nın asırlardır süregelen en önemli geçiş noktalarından biri olduğu göz önünde tutulursa, coğrafi bölge temel alınarak yapılacak kimi etnik tespitlerin sağlıklı bir bilimsel geçerliliği olamayacağı da açıktır.⁴

Tarihsel olarak Ahıska ve çevresi 1068 yılında Sultan Alparslan tarafından fethedilmiş ve Selçuklu ülkesine katılmıştır. Ayrıca zaman zaman Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safevi devletlerinin nüfuzu altında kalmıştır. Ahıska bölgesi 1267 yılından itibaren bölgede yaşayan Türk kökenli Atabek yönetimi altına girmiştir. Sultan III. Murad döneminde (1578) ise serdar Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin fethinin ardından bölgedeki Türk ahali Müslümanlığı kabul etmiş, Atabekler yönetimi de varlığını korumuştur.⁵

Ahıska Türklerinin kökenine ilişkin olarak alan yazında Ruslara, Gürcülere ve Türklere ait olan üç farklı görüş bulunmaktadır. Gürcü kaynaklarında, Ahıska Türkleri yerine ‘Mesh’ veya ‘Mesketyalı’ terimi kullanılmaktadır. Bu görüş, Ahıska Türklerinin ‘Gürcülüğünü terk etmiş’, aslında etnik olarak Gürcü ve Hristiyan inancına sahip, ancak daha sonra Müslümanlaştırılmış/Türkleştirilmiş bir topluluk olduğunu ileri sürer. Diğer bir deyişle, bu iddiaya göre, Kars ağzıyla Türkçe konuşan, Hanefi-Sünnî İslam inancına sahip Ahıska Türklerinin ataları, Osman-

¹ Zeyrek, 2001: 6.

² Üren, 2016a: 68.

³ Arslan, 1995: 2

⁴ Kalkan, 1998: 161.

⁵ Kırzioğlu, 1992a: 148-162. Bu bağlamda, Kalkan, Kıpçakların Avrupa'ya geçişleri sırasında Kafkaslarda ve Gürcistan'da yerleşen Ahıska Türklerinin, 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirgin bir şekilde Oğuz boylarının etkisi altında kaldıklarını ve Ahıska Türklerinin, bu bölgede kesin olarak yerleşmelerini gösteren en geçerli tarihin 11. ve 12. yüzyıllar olduğunu ileri sürer. Ona göre, bazı Avrupalı ve Rus araştırmacılar Ahıska Türklerinin kökenini İskitlere, Avarlara, Bulgarlara (Tatarlara) vb. Türk boylarına dayandırsalar da bu tezlerin bilimsel geçerliliği düşüktür. Çünkü sözü edilen dönemden önce çok sayıdaki Kafkas halkı arasında son derece az bir sayı oluşturan Ahıska Türklerinin varlık gösterebilme şansı düşüktür. Etnik karışmalar ve bu bölgeden hızla geçen büyük kitlelerin önlerindeki küçük kavimleri sürükleyerek bölgeden uzaklaştırdıkları düşünülürse, Ahıska Türklerinin 11. yüzyıldan önce bu bölgede tutunabilme şansları oldukça düşük gözükmektedir. Kalkan, 1998: 168.

lıların Mesheti/Cavahetya'da hüküm sürdüğü dönemde Müslümanlaştırılmıştır. Hatta Müslümanlaştırılmış bu Gürcülerin, iki bin yıl önce bölgede yerleşik olan Meshlerin soyundan geldiği iddia edilir.⁶ Rus kaynakları, Ahıska Türklerinin kökenini, M.Ö 2. yüzyılda Kafkasya'daki Bulgarlarla, başta Ortodoks Kıpçaklar ve Karapapaklar olmak üzere diğer Türk kökenli kabilelerin karışımına dayandırır. Yine Tomlinson Ahıska Türklerinin Türklerle, Türkleştirilmiş Gürcülerin karışımından meydana geldikleri tezini ileri sürer. Üçüncü görüş ise Türk kaynaklarının ortaya koyduğu görüştür. Bu görüş, baskın olarak Kıpçakların Ahıska Türklerinin atalarından biri olduğunu kabul etmekle kalmaz aynı zamanda Osmanlı'nın Mesheti-Cavahetya'daki uzun süren hâkimiyetinin bölgede yaşayan bütün Türk unsurlarını etnik bakımdan birleştirdiğini ve Ahıska Türklerinin de bu birleşimin önemli unsurlarından biri olduğunu vurgular.⁷

Kırzioğlu'na göre, Ahıska Türklerinin etnik kökenleri Türk boyu olan Kıpçaklara dayanmaktadır. Onların ataları Kıpçaklar, Rusların sürgününe maruz kalmışlar ve bunun sonucunda Ahıska'ya yerleşmişlerdir.⁸ Ancak Ahıska'ya yerleşen ilk Türk boyu Kıpçaklar değildir. Onlar buraya gelmeden önce de Ahıska, asırlar boyunca çeşitli Türk boylarının yaşadığı bir yer olmuştur.⁹ Ahıska bölgesi, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girdiği 1578 yılından itibaren bölgede yaşayan Kıpçakların toplumsal yapısında, etkileri günümüze kadar devam eden kimi önemli değişimler olmuştur. Söz gelimi, onlar ilk olarak Hıristiyanlıktan İslam dinine geçmişlerdir.¹⁰ Bu dönemde onların Osmanlı Devleti'ne olan aidiyet duyguları pekişmiştir. Fakat her daim Anadolu'nun bir parçası olarak kabul ettikleri ve kesintisiz olarak yedi asırdır kendilerine vatan olan topraklar, 28 Ağustos 1829'dan itibaren Rus hâkimiyeti altına girmiştir.¹¹ İşte günümüzde, "Ahıska Türkleri Sorunu" olarak bilinen meselenin temelleri, egemenlik değişiminin yaşandığı bu dönemde atılmıştır.¹² "Ahıska Türkleri Sorunu", Rusların güvenlik endişelerini gidermek amacıyla güneye doğru genişleme politikalarının yarattığı ve günümüze kadar devam eden önemli sorunlardan biridir. Ruslar yaşadıkları coğrafi sınırların güney ve batı bölümlerinin dağ ve deniz gibi doğal engellere dayanmaması nedeniyle hem Kafkasya hem de Avrupa bölgelerine yönelik güvenlik endişesi yaşamışlardır. Örneğin, Moskova Büyük Knezliği altında birleşinceye kadar, Rus Knezlikleri, güney ve batıdan sürekli saldırılara maruz kalmıştır.¹³ Bu bağlamda, Üren, güneylerinde kalan bölgeyi aynı zamanda doğal hayat sahası olarak kabul eden Rusların, bu bölgeyi işgal ederek kara Rusya'sının güvenliği için gerekli güvenliğin sağladıklarının altını çizer.¹⁴

⁶ Tomlinson, 2002: 35; Mirkhanova, 2006: 34. Ahıska Türkleri, Gürcülerin 'Mesh' olarak adlandırdıkları Ahıska Türklerinin Müslümanlaştırılmış Gürcüler oldukları iddialarını Acaralar örneğini vererek eleştirirler. Kendilerinin Acarlardan farklı olduğunu belirten Ahıska Türkleri, etnik olarak Gürcü olmaları halinde bölgeden sürülmeyeceklerinin altını çizerler. Bu bağlamda, Müslüman olan Acaraların etnik olarak Gürcü oldukları için sürülmediklerini buna örnek verirler. Dolayısıyla, Acara örneğinin, Ahıska Türklerinin Müslüman oldukları için değil, Türk ve/veya Türkiye'ye bağlılıkları nedeniyle sürüldüklerinin en önemli kanıtı olduğu söylenebilir. Sürgün süreci ile ilişkili resmî Sovyet belgelerinde aslında sürgünün en önemli amacının Gürcistan-Türkiye sınırının güvenliğinin sağlanması ve sınır bölgesinin Türkiye yanlısı unsurlardan temizlenmesi olduğu açıkça ifade edilmekteydi. Aydınğün ve Asker, 2012:180; Kırzioğlu, 1989: 17; Baratashvili, 1998; A. Aydınğün ve İ. Aydınğün, 2014: 35-47.

⁷ Tomlinson, 2002: 35. Yine Ahıska Türklerinin etnik kökenlerine dair yapılan tartışmalara ilişkin daha detaylı bilgi için Dinç, 2015: 9-18.

⁸ Kırzioğlu, 1992b: 32. Rus baskısından kaçan Kıpçakların Ahıska'ya yerleşme faaliyeti, Gürcü krallarının daveti üzerine yapılmıştır. 12. yüzyılda iki büyük göç dalgası neticesinde Kıpçaklar Ahıska'ya yerleşmişler ve bölgede 1268-1578 yılları arasında "Atabey Yurdu" adıyla kendilerine ait özel idare yapısını kurmuşlardır. Togan, 1981: 200; Kırzioğlu, 2008: 12.

⁹ Kırzioğlu, 1969: 203.

¹⁰ Kırzioğlu, 1998: 298. Kıpçakların bölgeye gelişlerinden sonra nasıl dinlerini değiştirdiklerine dair bkz. Ercilasun, 2005: 7. Müslüman olmalarına bağlı olarak kendilerini tanımlamada "Türk" tabirini kullanmaya başlamışlardır. Aydınğün, 2001: 119

¹¹ Kırzioğlu, 1955: 28.

¹² Üren, 2016b: 8.

¹³ Cafersoy, 2002: 55.

¹⁴ Üren, 2016b: 5. Rus Çarlığı, Kafkasya'nın işgaline Kuzey Kafkasya ile başlamış ve akabinde Aras Nehri'ne kadar olan bölgeyi işgal etmiştir. İşgal neticesinde İran ile 10 Şubat 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile daha küçük bölümü Aras Nehri'nin kuzeyinde kalacak şekilde Azerbaycan ikiye bölünmüş ve İran'da yaşayan Ermenilerin kendi

1828’de imzalanan Türkmençay Antlaşması’ndan sonra, Rusya Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiş ve 1828-1829 yılları arasında devam eden savaş sonucunda Kafkasya’nın geriye kalan bölümünü işgal etmiştir. Savaş neticesinde iki taraf arasında 14 Eylül 1829’da Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile arasında Ahıska’nın da olduğu Anapa, Poti, ve Ahılkelek savaş tazminatı olarak Rusya’ya verilmiş ve daha da önemlisi tıpkı Türkmençay Antlaşmasında olduğu gibi, Doğu Anadolu’da yaşayan Ermenilerden isteyenlerin Rusya’ya göç etmelerine müsaade edilmiştir.¹⁵

Bu çalışmanın amacı, İngiliz seyyah John F. Baddeley’in (1854-1940)¹⁶ “The Russian Conquest of Caucasia” adı ile 1908 yılında Londra’da yayımlanmış yapıtından yola çıkarak 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Ahıska’nın Ruslar tarafından kuşatılarak ele geçirilmesi ve Rusların bölge üzerindeki emelleri, Ahıska’nın tekrar ele geçirilmesi yönünde Osmanlılar tarafından yapılan kimi teşebbüsler, savaş esnasında bölgede ortaya çıkan veba gibi konuları ele alarak değerlendirmektir. Böylece üzerinde az sayıda çalışma bulunan bölge tarihine kimi katkılar yapılması amaçlanmaktadır.

1. Ahıska Üzerine Yürüyüş ve Türk Yardım Kuvvetlerinin Yenilmesi

İngiltere, Fransa ve Rusya isyancı Yunanlıları muharip sıfatıyla tanıyınca bu üç devletin Osmanlı ile arası hemen bozuldu. Bâbîâli’nin tepkisi üzerine bu devletlerin elçileri İstanbul’u terk etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve Rus savaş gemileri Yunanlılar lehine gösteri yapmak için Mora açıklarına gönderildi. Bu esnada Mısır donanması Navarin Limanı’na demirlemiş durumdaydı. 20 Ekim 1827 tarihinde müttefik kuvvetlerin savaş gemileri Navarin’deki Osmanlı Mısır donanmasına ateş açarak tüm donanmayı imha etti. Bu olay üzerine İbrahim Paşa’nın kuvvetleri Mısır’a geri çekildi. Bâbîâli bu olayı şiddetle protesto etti ise de her üç devlete karşı savaş açacak durumu yoktu. Bâbîâli olası bir Rus istilasına karşı Tuna boyuna asker sevk etmeye başladı. Bunun üzerine I. Nikolay 1828 yılı Nisan ayı sonunda Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Çarın amacı İstanbul ve Boğazları ele geçirmektir ve Türk donanması Navarin’de imha edildiği için Karadeniz’de rahat hareket edebileceğini düşünüyordu.¹⁷ Doğu cephesinde savaş Rus donanması ve kara kuvvetlerinin 14 Mayıs 1828’de Anapa’ya taarruzu ile başladı. Ancak karadan ve denizden yapılan taarruz bir hayli uzamış ve kuşatmanın kırk birinci gününde kale 24 Haziran 1828’de teslim oldu. Ardından da Poti Kalesi Rusların eline geçti. Paskeviç ana harekâtını Kars üzerine yapmayı tercih etti. Çünkü Kars kalesine yapılacak harekâtlar Ahıska paşalığının Erzurum ile olan bağlantısı kesilmiş olacaktı. Bu bağlamda, Rus ordusu Arpaçay hudut nehrini aştı. Paskeviç Erzurum’dan gelecek herhangi bir

rızalarıyla Rusya’ya göç etmelerine karar verilmiştir. Yeşilot, 2008: 191. Rusya, güneye yayılma siyaseti bağlamında Avrupa devletleriyle ittifaklar yapmıştır. Örneğin, Osmanlı Devleti’nin 1683 Viyana kuşatmasında başarılı olamaması üzerine kurulan Kutsal ittifak içerisinde Rusya, Avusturya, Venedik, Lehistan’la birlikte yer almıştır. Ruslar, 1687 ve 1689 da Kırım’a iki sefer yapmışlarsa da başarı gösterememişlerdir bu konuda bkz. Kurat, 1990: 11. Rusya’da tahta I. Petro’nun geçmesiyle ise, Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde Rusya’da Avrupa ülkelerindeki benzer modern bir ordu ve donanma oluşturan I. Petro, 1696’da Azak kalesini almıştır. Bu gelişme, Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne indirdiği ilk büyük darbe olmuştur. Karlofça Antlaşması’ndan sonra Temmuz 1700’de imzalanan İstanbul Antlaşması ile Azak, Rusya’da kaldığı gibi, Rusların İstanbul’da daimi elçi bulundurması da kabul edilmiştir. Kurat, 1990: 11-15. Rusların güneye doğru yayılma siyasetleri ve sürecine dair örnek olması bakımından bkz. Kurat, 2010: s.281; Okçu, 1953: s. 33; Köse, 2006: s.112-119; Kalkan, 2007: 48-49; İnalçık, 1948: 366; Temizkan, 2006: 447-448; Gökçe, 1979: 18-19.

¹⁵ Turan, 1951: 111-151.

¹⁶ John F. Baddeley 1854-1940 yılları arasında yaşamış İngiliz seyyah, gazeteci ve bilim insanıdır. O özellikle Rusya ve Kafkasya üzerine yaptığı çalışmalarla bilinmektedir. Baddeley, 1879 yılında Rusya’ya yedi ay süren bir gezi yapmış ve akabinde London Standard gazetesinin St. Petersburg’daki muhabiri olmuştur. Böylece Rusya ile yaşamı boyunca sürececek olan bir ilişkisi başlamıştır. O, Rusya’da geniş çaplı geziler yapmış ve ülkenin tarihine dair önemli kitaplar kaleme almıştır. Buna ek olarak Baddeley Royal Geography Society adlı kuruluşun da bir üyesidir. Kuş, 2019: 26-27.

¹⁷ Bostan, 2006: 441-443. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları*, (haz.) Ersan Baş, İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı Piri Reis Araştırma Merkezi, İstanbul 2007; Kurat, 1990: 56-57. 1828- 1829 Osmanlı-Rus Savaşı hakkında yapılmış bazı çalışmalar için bkz. Brown, 1940; Aksan, 2011: 357-358; Özcan, 2011: 195-204; Beydilli, 1988: 365-434; Çakın, 1979; Erkin, 1940; Kop, 1999.

yardımlı engellemek için Kars'ın güneyine yerleşti.¹⁸ Baddeley'in de aktardığı gibi, Paskeviç, Kars Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Tuğgeneral Berhman'ı emrindeki kuvvetlerle birlikte kalenin muhafazası için bıraktı. Kendisi ise 16 Temmuz'da Ahılkelek üzerine yöneldi. Kars Kalesi düştükten sonra¹⁹ Ardahan'a çekilen Serasker Köse Mehmed Paşa düşmanın Erzurum'a saldıracağı hakkındaki istihbaratı değerlendirerek, Erzurum yolunu kesmek için harekete geçti. Fakat Paskeviç, Temmuz ayı ortalarında Erzurum'a doğru şaşırtma taktikli bir yürüyüş yaparak, aniden rotasını değiştirip kuzeydeki Ahılkelek yoluna saptı. Ahılkelek kalesi Rusya'dan gelecek takviye kuvvetler ve iase için takip edilecek yol üzerinde bulunuyordu. Bu nedenle Paskeviç, Ahılkelek'i ele geçirip Rus birlikleriyle donatmayı planladı.²⁰

İngiliz yazar John F. Baddeley, Ahıska'nın ele geçirilmesinden önce Ahılkelek'in Ruslar tarafından nasıl ele geçirildiğine dair, yukarıdakileri destekleyen bilgiler aktarır. Baddeley Kios (Köse Mehmed) Paşanın²¹ Kars'ın düşmesinden sonra²² Rusların bir sonraki hedeflerinin kendi başkenti olduğu yönündeki yanlış istihbaratlara itibar ettiğini ve Erzurum'a giden yolu kesmek için hızlı bir şekilde geri çekildiğini ve akabinde hareketsiz kaldığını söyler. Paskeviç ise²³ Ahıska'ya giden iki yoldan daha kuzeydekine doğru yönelir. Zira Kars'tan 100 km uzaklıktaki Ahılkelek'ten geçen bu yol, çevirme hareketlerine daha az maruzdur ve Ruslar tarafından ve Rusya'dan gelecek takviye kuvvetlerinin izleyeceği yollara da daha yakındır. Daha da önemlisi, Ahılkelek kalesinin alınarak Rus askerlerinin buraya yerleştirilmesi gerekmektedir. O, kalenin savaş esnasında 1.000 kişilik bir birlik tarafından savunulduğunu, kadın ve çocukların kaleden çıkarıldıklarını ve Türklerin teslim olmaktansa savaşarak ölmeye yemin ettiklerini söyler. Kasabanın ise bir yıkıntıdan farksız olduğunu ancak surların hala sağlam olduğunu yazar. Ona göre, kasabaya doğrudan yapılacak bir saldırı Ruslar bakımından büyük kayıplarla sonuçlanabilirdi. Bu nedenle, Rus General Paskeviç kaleyi bombalayarak düşürmenin daha uygun olacağını düşünür. Bu yoğun bombalama kaledeki askerlerin morallerini bozmuş ve bu nedenle kalede daha fazla kalmak istememişler ve kalenin burçlarından ipler sarkıtarak aşağı inmişlerdir. Fakat önlerindeki çukuru aşmak isterlerken bir kısmı açılan kurşunların hedefi olmuştur. Sarkıtılan iplerden kaleye çıkan General Sacken ve Albay Borodin, 24 Temmuz günü kaleyi kalan 300 kadar askerden almayı başarmışlardır.²⁴ Bazı Rus kaynaklarına göre, kalede bulunan 1.000 civarında Osmanlı askerinden 300'ü esir alınmış, 600 kadar asker ise şehit düşmüştür. Şehitler arasında kalenin garnizon komutanı Ferhat Bey, eski Ahıska Paşası Selim Paşa'nın oğlu ve onlarla birlikte birkaç üst düzey komutan da yer almaktadır. Esirler arasında ise Ahıska bölgesi başkanı Muta Bey (Musa Bey), 16 subay ve 10 bayrakdâr bulunmaktadır. Ruslar kaleden 14 top, 21 sancak ve farklı kalibrelerde top gülleleri el koydular.²⁵ Ruslar daha sonra Ahılkelek'ten 40 km. kadar uzaklıkta olan küçük ve sağlam bir kale olan Ketvis'i de ele geçirdiler.

¹⁸ Allen ve Muratoff, 1966: 26.

¹⁹ Baddeley ayrıca Kars'ın düşmesinin hemen ardından ortaya çıkan veba salgınının ordu üzerinde büyük bir tahribatta yol açtığını ve sonraki seferleri tehlikeye düşürdüğünün altını çizer. Ancak Paskeviç büyük bir komutan olduğunu göstermiş ve almış olduğu tedbirler neticesinde vebanın daha fazla tahribat yapmasının önüne geçmeyi başarmıştı. Baddeley, 1908: 190.

²⁰ Çaycıoğlu, 2018: 132.

²¹ Sivas valisi ve seyyar ordu komutanı Köse Mehmed Paşa Kars'ın topa tutulduğu gün şehrin 10 kilometre kadar yakma gelmiş fakat burada şehrin teslim olduğunu duyunca önce Ardahan'a daha sonra Soğanlı Dağlarına çekilmiştir. Akbulut, 2002: 142.

²² Ancak Kars'ın düşmesinin hemen akabinde çıkan veba Rus ordusunda büyük bir tahribat yarattı ve sonraki seferleri de büyük bir tehlikeye attı. Ancak Paskeviç maharetini gösterdi ve aldığı önlemler sayesinde vebanın daha fazla zara vermesinin önüne geçti. Baddeley, 1908: 190.

²³ Paskeviçler ailesinin bir üyesi olan İvan Fyodoroviç Paskeviç, 8 Mayıs 1782'de Poltava'da (Ukrayna) dünyaya geldi ve Varşova'da 74 yaşında iken 20 Ocak 1856'da hayatını kaybetti. General Paskeviç'in hayatı ve siyasi ve askeri hayatına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Çaycıoğlu, 2018: 5-30.

²⁴ Baddeley, 1908: 191.

²⁵ Çaycıoğlu, 2018: 133.

Böylece Ardahan ile Ahıska arasındaki Kür vadisinin ortasından geçen tüm ulaşım yolları Rusların eline geçmiş oldu.²⁶ Ardından Rus General Paskeviç Ahıska üzerine yürüme kararı aldı.

Baddeley, Ahılkelek'in Ruslar tarafından nasıl ele geçirildiğini aktardığı gibi, Ahıska'nın işgalini de anlatır. Ancak, işgali anlatmadan önce Ahıska'ya dair bazı tarihsel ve coğrafik bilgiler verir. O, ilk olarak Ahıska'nın 12. yüzyıl sonlarına doğru Gürcü prensesi Tamara döneminde Gürcistan'ın bir bölümünü oluşturduğunu²⁷ ancak daha sonra bölgenin Cengiz Han'ın istilasına uğradığını söyler. Ona göre, bunun üzerine bölgede yaşayan Hıristiyan halk Müslümanlığı kabul etmiş ve çeşitli yerlerden gelen insanların kaynaşmasıyla değişik bir toplum ortaya çıkmıştır. Ayrıca Ahıskalılar kendi yerel liderleri tarafından yönetilirler ve çok cesur ve korkusuz bir halk olarak ün salmışlardır. Ahıska paşaları Osmanlı hâkimiyetinden sonra İstanbul'un hâkimiyetini kabul etmişler fakat yarı bağımsız bir siyasi yaşam sürmüşlerdir. Osmanlılar onları daha sıkı itaat altına almaya çalıştığı zaman şiddetle karşı çıkarak onları yenilgiye uğratmışlardır. Görüldüğü üzere Baddeley, Ahıskalıların etnik kökenine dair bazı değerlendirmeler yapmakta ve onları "karışmış bir topluluk" olarak betimlemektedir. Ahıska Türklerinin kökeni ile ilgili çok farklı teoriler ortaya atılmıştır. Örneğin, Müslümanlaşmış Gürcü olabilecekleri, Azeri kökenli oldukları, Tatarlarla akraba oldukları ve Kıpçak kökenli oldukları gibi kimi tezler ortaya atılmıştır.²⁸ Ancak Kalkan, 11. ve 12. asırdan sonra bu bölgeye yerleşen Ahıska Türklerinin kültürleri, dilleri, antropolojik yapıları, gelenekleri bakımından büyük bir olasılıkla Kıpçak Türkü olduklarını söyler.²⁹ Buna paralel olarak Kırzioğlu, Ahıska Türklerinin tarihiyle ilgili yapılan çalışmalardan yola çıkarak onların etnik kökenlerinin Türk boyu Kıpçaklara dayandığını ileri sürer.³⁰ Kırzioğlu Ahıska Türkleri gibi, ataları Kıpçakların da, Rusların sürgününe maruz kaldıklarını ve bunun neticesinde Ahıska'ya yerleştiklerini söyler. Ancak Ahıska'ya yerleşen ilk Türk boyunun Kıpçaklar olmadığını ve Ahıska'nın Kıpçaklardan önce de asırlar boyunca çeşitli Türk boylarının yaşadığı bir bölge olduğunun altını çizer.³¹ Kafkasların kuzeyinden gelen Ortodoks Kıpçak/Kuman Türkleri, Tiflis, Ardahan ve Çoruh bölgesini Selçuklulardan almıştır. Bu sınır bölgelerine ailelerini koruyucu savaşçı olarak yerleştirmiştir. Bu yüzden bugüne kadar Ahılkelek, Ahıska, Ardahan, Ardanuç, Oltu, Tortum, Şavşat, Artvin yerli halkının konuştuğu Türkçe Kıpçak/Kuman ağzına dönüşmüştür. Bu bağlamda Arslanoğlu da Ahıska Türklerinin kökenini Kıpçak/Kuman Türklerine dayandıran araştırmacılarından birisidir.³² Buna ek olarak, Baddeley, Ahıska'nın Kura nehrinin kıyısında erişilmez bir noktada olduğundan ve Ahıska kalesinin ve şehrinin 10.000 kişilik bir garnizon tarafından savunulduğunu aktarır. İngiliz seyyah Ahıska'nın ele geçirilmeden önce yaşananlara dair şunları söyler:

Cesaretlerine ve güçlerine müthiş bir güveleri olan bu yiğit insanlar, Kios Paşanın yardım teklifini reddederken Rus tehditlerini hakir görerek onlara gülmüşlerdi. Buna rağmen Kios Paşa yine de kalenin yardımına koşmaya karar verdi. Bu durumda Paskeviç gelecekteki mücadeleye hazırlanmak zorundaydı. Yerel kaynaklardan aldığı bilgiler Seraskerin Ardahan'a doğru hızla yaklaşmakta olduğunu bildiriyordu. Paskeviç bu gelişme üzerine önce Seraskerle karşılaşmanın mı yoksa en

²⁶ Paskeviç Ahılkelek'te bulunan karargâhından Graf Nesselrode'ya 26 Temmuz 1828 tarihinde gönderdiği gizli raporda Osmanlı sınırındaki Türk kale ve şehirlerinin ele geçirilmesinin Rusya'ya sağlayacağı ekonomik ve stratejik faydalara dikkat çekiyordu. Söz konusu raporda Kars'ı genel mal deposu haline getirerek buraya getirdikleri ticaret mallarını Erzurum'dan Bağdat'a kadar sevk edebileceklerine dikkat çekiyordu. Ayrıca Avrupa'dan gelen malları bölgedeki ana ticaret yollarını kontrol altına alarak Revan'a giden ticaret yolu aracılığı ile İran'a gönderebileceklerinden söz ediyordu. Bilge, 2018: 159-198.

²⁷ Selçuklu tehdidi nedeniyle zor durumda kalan Gürcistan, çözümü aynı mezhepten savaşçı Kıpçakları ülkesine davet etmekte ve birlikte topraklarını savunmakta bulmuştur. Gürcistan Kıpçak ordusunun yardımıyla Tiflis'i yeniden ele geçirmiştir. Kıpçaklar 1124'te kendi hesaplarına fethettikleri Ahıska, Ardahan, Göle dolaylarına yerleşmiştir. Kıpçak 1. Sagris, "Gürcistan Atabeki" unvanını alarak Artvin, Ardahan, Ahıska, Ahılkelek Azur bölgesinin "İlbeği" olmuş ve Atabekler sülalesini kurmuştur. Zeyrek, 2007: 227; Kırzioğlu, 1969: 35.

²⁸ Veyselöğlu, 1999: 2-4.

²⁹ Kalkan, 1998: 16; Avşar-Solak ve Yorulmaz, 1994: 15; Ahıska Türklerinin bölgedeki tarihsel gelişimleri ve etnik kökenlerine dair daha detaylı bilgi için bkz. Kalkan, 1998: 166-169.

³⁰ Kırzioğlu, 1992b: 32.

³¹ Kırzioğlu, 1969: 203.

³² Arslanoğlu, 1973: 55.

kısa yoldan Ahıska'ya ulaşarak mümkün olursa Kios Paşa ulaşmadan kaleyi düşürmeyi denemenin mi daha doğru olacağına kara vermek zorunda kaldı. Rus kumandan her zaman olduğu gibi daha riskli olanı seçti. Ahıska'ya giden iki yol vardı: Ardahan'dan geçen yol ulaşımına elverişliydi ancak 170 km uzunluğundaydı. Diğer yol ise dağlar, uçurumlar ve ormanlarla kaplı idi ve 70 km. uzunluğunda idi. 8.000 süngülük Rus ordusu 31 Temmuzda Ahılkelek'ten ayrıldı. Büyük zorluklarla geçen 3 günün ardından gün batımına doğru Ahıska önlerine ulaştılar.³³

Baddeley, Rusların Ahıska'ya varmalarından bir gün sonra, Türk ordusunun gelişini kutlamak için kaleden selam toplarının atıldığı bilgisini verir. Ardından Türklerin kamplarını Kura ve Ahıska ırmaklarının birleştiği yere kurduklarını ve yapılan bir süvari çarpışmasının ardından Rus askerlerinin şehrin doğu tarafında sağlam ve güçlü bir hat kurmayı başardıklarını belirtir. Ancak Ruslar açısından durum pek iç açıcı değildir. Zira bir tarafta geçilmesi oldukça zor surları ve 10.000 kişilik garnizonuyla Ahıska, diğer tarafta ise sayısı 30.000 kişiyi bulan bir ordu vardı. Bu zor koşullar altında savaşın kaybedilmesi basit bir yenilgiden çok daha önemli sonuçlar doğurabilirdi. 7 Ağustos'ta Rusların bekledikleri takviye kuvvetleri gelir ve böylece Rusların sayısı 10.000'e ulaşır. Toplanan savaş konseyi kalarak savaşmak yahut Borzom geçidinden çekilerek ricat etmek gibi iki alternatiften birisine karar verecekti. Savaş konseyinde rütbece en küçük olan Pousthchin herkesten önce fikrini açıklar ve Türk kampına bir gece baskın düzenlemeyi önerir ve bu teklif herkes tarafından kabul edilir. Ardından Baddeley iki taraf arasında yaşanan bu savaşa dair şunları aktarır:

Şafakta başlayan ve ertesi gün akşama kadar süren savaşta fazla disiplinli olmayan Osmanlı ordusu dağıldı. Yaralanan Kios Paşa 5.000 piyadesi ile birlikte Ahıska'ya girdi. Geri kalanlar ise düzensiz bir şekilde Ardahan'a çekildi. Bu uzun savaşta şansın çok kez Osmanlılar tarafına döndüğü zamanlar olmuştu. Büyük bir cesaretle üç kez saldırıya geçen Türkler, yoğun ateş sayesinde durdurulmuş ancak Ruslar da pek fazla bir ilerleme kaydedememişlerdi. İki tarafın da ele geçirmek için büyük gayret gösterdiği bir çukur, savaşın ana merkezi oldu. Sonunda Pousthchin bir kere daha kendini gösterdi ve tehlikeli bir keşif harekâtından sonra çukurluğa giden yolun bir "ay tabya" tarafından maskelendiğini tespit etti. Bu nokta ele geçirilince diğerleri de geri çekilmek zorunda kaldı. Ruslar aralarında ünlü General Korlokov'un da bulunduğu 30 subay ile 600 asker kayıp vermişlerdi. Ahıska artık kendi kaderi ile baş başa kalmıştı.³⁴

Baddeley'e paralel olarak Rus kaynaklarında da Ahıska kalesinin, Kura nehrinin kıyısında yüksek ve erişilmez bir yere kurulmuş tarihi bir yapı olduğundan ve Ruslar kuşatmaya geldiklerinde kalede yaklaşık olarak 10.000 personele sahip bir garnizon bulunduğundan söz edilir. Ayrıca kale güçlü bir garnizona sahip olduğu için başlangıçta Serasker Köse Mehmed Paşa'nın yardıma gelmesine gerek görülmez, ancak Köse Mehmed Paşa yardıma gelmeye karar verir. Bu arada Müstakil Kafkasya Kolordu Komutanı Graf Paskeviç ise çetin bir mücadele için hazırlık yapmakla meşguldür. Paskeviç'in Ahıska'ya ulaşmak veya Köse Mehmed Paşa ile karşılaşmak arasında bir seçim yapması gerekmektedir. Kararını veren Paskeviç, ordusu ile Ahılkelek'ten yola çıkarak yaklaşık 70 km mesafeyi üç günde aşarak Ahıska önlerine ulaşır. Rusların geldiği tarihten bir gün sonra 4 Ağustos'ta kaleden atılan selam topları da Köse Mehmed Paşa komutasındaki Türk ordusunun Ahıska önlerine geldiğini haber verir. Paşa, orduyu 5-6 km uzaklıktaki Kura nehrinin kıyısında yerleştirir. 5 Ağustos'ta yapılan ufak çaplı bir çarpışmadan sonra Ruslar kalenin doğu tarafında güçlü bir hat kurmayı başarırlar. 7 Ağustos'ta Paskeviç'in Kafkas hattından beklediği kuvvetler orduya dâhil olur ve böylece Rus ordusu 10.000'in üzerinde bir sayıya ulaşır. Türk ordusu ise yaklaşık 30.000 kişiden oluşmaktadır.³⁵

³³ Baddeley, 1908: 192-193.

³⁴ Baddeley, 1908: 193-194.

³⁵ Çaycıoğlu, 2018: 134. 8 Ağustos'ta Rusların yerleştirdikleri dokuz adet top ile şehir bombalanmaya başlandı. Böylece Ahıska kuşatması başlamış oldu. Bu arada ertesi gün Paskeviç Karadeniz bölgesinden 10.000 kişilik Laz birliğinin Ahıska kalesine yardım için yola çıktığını ve bir güne kadar kale önlerine geleceğini haber aldı. Bunun üzerine Paskeviç, savaş konseyini topladı. Burada Başkomutan, Türk ordusu karşısında Ahıska kuşatmasını yürütmek veya Borjom Geçidi aracılığıyla Gürcistan'a dönmek arasında bir tercih yapılması gerektiğini tartışmaya açtı. Konsey, Ahıska Kalesi'ne doğrudan saldırmak yerine Türk kampına bir gece baskını yapılmasını kararlaştırdı. Ertesi gün 9

2. Ahıska'nın Kuşatılması ve Alınışı/ Türklerin Ahıska'yı Geri Alma Teşebbüsleri

Baddeley, ilk olarak Ahıska'nın üç tane savunma hattı olduğundan söz eder. Bunlar kasabanın kendisi, kalenin duvarları ve onların içindeki hisardır. Ona göre, daha sonra yaşananların da göstereceği gibi, kuşatmanın başarılı olması kasabanın ele geçirilmesine bağlıydı. Ancak bunun başarılması çok zordu. Zira şehir yalçın kayalıklar üzerinde kuruludur ve birbirlerine 5'er metre yüksekliğindeki kazıklarla bağlanmış olan tabyaların her iki tarafından da hendekler kazılarak güçlü bir savunma hattı kurulmuştu. Yine Asya'daki birçok yerleşim bölgesinde olduğu gibi birbiri içine geçmiş haldeki kıvrılarak uzanan dar sokaklar savunma için elverişli iken, saldırı için güçlü engeller oluşturuyordu. Baddeley şehirde 25.00 kişinin yaşadığı bilgisini verir. Buna ek olarak Rusların gelmesini dört gözle bekleyen Yahudi ve Ermeniler hariç geriye kalan Müslüman halkın savaşı ve cesur insanlar olduğunu belirtir. Bu insanlar kadınları da dâhil olmak üzere hayatlarını, mallarını ve evlerini sonuna kadar Ruslara karşı savunmaya hazırdılar. Halk ayrıca savunma için kalenin ve garnizonun desteğine de sahiptir. Aslında kale savunma bakımından güçlü sayılmazdı. Nitekim etraftaki tepeler ve yüksek noktalar kaleye karşı yapılacak bir saldırıyı kolay hale getirmekteydi. Fakat bölgenin dalgalı ve yalçın olan doğası şehir halkı için bir avantaj oluşturmaktaydı. Baddeley halkın Ruslar karşısında kendilerine olan güvenlerini şu şekilde dile getirmekte olduklarını söyler:

“Siz gökyüzündeki Ay'ı Ahıska'nın camisindeki Hilal'den daha kolay sökebilirsiniz!”³⁶

Baddeley, devam eden satırlarında, kuşatma için gerekli olan hazırlıkların büyük ölçüde tamamlandığı bilgisini verir ve sözlerini şöyle sürdürür:

Özellikle daha önceki Osmanlı ordusunun bulunduğu tepelere bataryalar çıkarılarak yerleştirildi. Ruslar sahip oldukları kaynakları en iyi faydalanacakları şekilde yerleştirdikten sonra şanssız kasabayı bombalamaya başladı. Ancak Türkler yoğun bir ateş altında olmalarına rağmen asla yılgınlık göstermediler. Zaman geçiyordu. Türklerin yeniden toplanarak kaleye yardıma gelecekleri haberleri gelmeye başlamıştı. 14 Ağustos günü şehri çevreleyen duvarlardan bazı gediklerin açıldığını gören Paskeviç ertesi gün saldırıya geçme kararı verdi.”³⁷

Kuşatmanın hazırlıkları tamamlandıktan sonra Osmanlı ordusunun daha önce bulunduğu tepelere Tuğgeneral Gillenşmidt kuşatma toplarını yerleştirdi. Baddeley'in de söylediği gibi, bombardıman 14 Ağustos'a kadar devam etti.³⁸ Ardından Ahıska'ya yapılacak saldırının sabah saat 4'de olacağını planlandığını; çünkü Kars ve Ahılkelek kalelerinin tan vaktinde yapılan saldırılarla düşürüldüğünü söyler. Ona göre, Paskeviç, rakiplerinin dikkatlerinin o saatlerde en üst seviyede olduğunu, ancak zaman geçtikçe özellikle de öğleden sonra gittikçe azaldığını

Ağustos sabah saatlerinde başlayıp akşama kadar devam eden savaş sonunda Ruslar Osmanlı ordusunun disiplinini bozdular. Bu savaşta bacağından yaralanan Köse Mehmed Paşa 5.000 asker ile birlikte kaleye girmeyi başardı. Ruslar savaşın sonunda 10 top, çok sayıda top mermisi, transferde kullanılan at arabaları ve 10 sancak ele geçirdiler. 3.000 kadar Türk askeri savaş meydanında şehit edildi ve yaralandı. Dağılan diğer birlikler ise Ardahan yolu üzerindeki ormana doğru çekildiler. 21. Piyade Tümeni 3. Tugay Komutanı Tuğgeneral Korolkov 9 Ağustos günü yapılan çarpışmalar sırasında öldürüldü. 9 Ağustos 1828 tarihinde meydana gelen Ahıska kuşatmasında Rus ordusunun kayıpları subaylardan dokuz ölü 24 yaralı, alt rütbeli askerlerden ise 76 ölü 379 yaralı idi. Baddeley'in Rusların aralarında General Korlokoff'un da bulunduğu 30 subay ile 600 asker kayıp verdikleri yönünde verdiği bilginin, diğer Rus kaynaklarında verilen bilgilerle örtüşmediği dikkat çekmektedir. Yine Baddeley'in Savaş konseyinde rütbece en küçük olan Pousthchin'nin herkesten önce fikrini açıkladığı yönünde bilgi vermektedir. Ancak diğer Rus kaynaklarında Paskeviç'in, savaş konseyini topladığı ve Başkomutanın, Türk ordusu karşısında Ahıska kuşatmasını yürütmek veya Borjom Geçidi aracılığıyla Gürcistan'a dönmek arasında bir tercih yapılması gerektiğini tartışmaya açtığından söz edilmektedir. Çaycıoğlu, 2018: 135.

³⁶ Baddeley, 1908: 195-196.

³⁷ Baddeley, 1908: 196. Paskeviç'in verdiği bilgilerden yola çıkarak, Baddeley onun emrindeki kuvvetlerin toplam sayısının 12.792 kişi olduğunu ve bunlardan 3.287 kadarının kampları korumak için ve 2.958 kişiden oluşan askerin de topları korumak için görev yapacağını söyler. Bu duruma göre geriye yalnızca 4.016 kişisi piyade olan 6546 er ve subay kalmıştır. Ancak kuşatma güçlerinin moralleri oldukça yüksekti. Zira Kars ve Ahılkelek'i düşürmeyi başarmışlar ve kendilerinden sayı bakımından üç kat daha fazla olan Seraskerin ordusunu yenmişlerdi. Şimdi ise Paskeviç'in emri altındaki Murayivev gibi kumandanlar tarafından komuta ediliyorlardı. Baddeley, 1908: 196.

³⁸ Çaycıoğlu, 2018: 136.

farkındadır. Bu nedenle, daha önce kaleye bazı sahte nümayiş hareketleri ile kale halkı buna alıştırmış ve böylece son saldırıya geçildiği sırada kentin daha az tetikte olması sağlanmıştır. Baddeley'e göre, bu plan oldukça akıllıcaydı. Çünkü oldukça güçlü olan kaleye bu kadar az sayıdaki kuvvetle, güneye özgü yaz sıcağının altında saldırıya geçmek elde edilen sonuçla haklılığını ortaya koymuş oldu. Zira kaledekiler tam bir sürprizle karşı karşıya kalmışlardı. İlk saldırı ile görevlendirilmiş olan Şirvan alayı tabyalardan birini ele geçirdi ve siperlerin arasından açılan gedikten içeri girdi. Buna ek olarak, Baddeley, çok kısa süre içinde iki tarafın kasabanın içinde savaşa tutuştuklarını ve savaşın merkezinin eski bir kilise olduğunu aktarır. O, şöyle der:

Kutsal Meryem'in gökyüzüne yükseldiği kabul edilen ve özellikle saldırı için seçilen bu günde kanlı savaş tüm hızı ile sürdü. Ruslar yavaş yavaş alana hâkim olmaya başladı. Toplar hemen getirilerek uygun noktalara yerleştirildi. Ancak gecenin karanlığı ortalığı kaplamaya başlamıştı. Sonunda kilise ele geçirilmiş ve sızan kanlar, yara ve ölümlerden oluşan kümeler etrafı kaplamıştı. Çevredeki binalar ateşe verilmekle birlikte, gece olması ile yarıda bırakılan çarpışmalar, alevlerin yarattığı aydınlık altında yeniden başlamış ve daha önce eşine rastlanmamış öfke ve şiddet ile tüm gece boyunca sürmüştür. Genç yahut yaşlı bütün şehir halkı, gerek kendilerini gerekse evlerini savunmak amacı ile umutsuzluk içinde büyük bir cesaretle savaştılar. Kadınlar, canlı olarak düşmanın eline geçmektense yanan binalara dalarak canlı canlı yanmayı tercih ediyorlardı. Bir camide toplanan 400 kadar insanın tamamı yanarak hayatlarını kaybetti. Rus askerleri intacı bir direnişle karşılaştıkları durumlarda yaptıkları gibi ele geçirdiklerini öldürmeye başladılar. Özellikle kaleye sığınmış ve ırkdaşları olan çok sayıdaki Rus asker kaçaklarına asla merhamet etmediler. Ancak Paskeviç'in dediğine göre yine de kadınların namusu korundu.³⁹

Şehir, Ruslar tarafından 16 Ağustos tarihinde tan vakti ele geçirilebilmiş ve şehirdeki tüm evler harabe haline dönüşmüştü. Kentteki direniş artık son bulmuştu. Baddeley, bazı otoritelerin savaşın sona ermesinden sonra Rusların doğal yumuşaklıklarını göstererek özellikle kadın ve çocuklara yardım ettiklerini ve onları güvenli yerlere götürdüklerini söylediklerini yazar. Ancak yazar savaşlarda yaşanan vahşi zalimlikleri yazmanın çok hoş olmadığını, fakat bunları yazmanın da aslında gelecekte yaşanacak olan pek çok olumsuzluğun önlenmesine yardımcı olabileceğinin altını çizer. Buna ek olarak, aslında herkesin Rusların doğalarında bazı zıt özellikleri barındırdıklarının farkında olduğunu söyler. Örneğin, normal koşullarda sessiz ve sakin olan Rusların, öfkelendikleri zaman dünyanın en vahşi ve acımasız insanına dönüşebileceklerine vurgu yapar.⁴⁰ Akabinde tüm kasabanın Rusların eline geçmesinden sonra bütün topların sıraya dizildiğini ve kaleyi yakın mesafeden ateşe aldıklarını ve bu koşullar altında artık kalenin daha fazla dayanmasına imkân kalmadığını aktarır. Bunu sonucunda, Kios Paşa, Paskeviç tarafından sunulan akıllı ve insancıl teklifi kabul etmiş ve emrindeki 4.000 asker ile onların silahları ve eşyalarıyla çekilip gitmeleri koşulu ile kaleyi Rusları teslim etmiştir. Böylece daha önce Gudoviç'e büyük bir yenilgi tattıran ve Tormazov'un bozgununa tanıklık eden ve üç asırdır bağımsızlığını korumuş olan Ahıska düşmüş oldu.⁴¹

Ruslar, Ahıska'nın ele geçirilmesi için yapılan bu son saldırıda çok sayıda kayıp verdi. Ahıska Türklerinin kaybı ise çok daha fazlaydı. Şehirde yaşayan halktan 3.000 kişi öldürüldü. Paskeviç'in imparatora yazdığı rapora göre, Ahıska'daki 400 topçudan 50'si hayatta kaldı. 100 kişiden oluşan Yeniçeri bölüğü tamamen yok edildi. Kaledeki 1800 Laz'dan 500 kişi kurtulabildi ve geriye kalan 1.300 kişi ise öldürüldü. Rusların ele geçirdiği ganimetler arasında 67 top, 52 sancak ve beş tuğ vardı. Paskeviç'in "Tifliskiye Vedomosti" gazetesinde yayınlattığı haberde ise Ahıska kuşatmasında toplam 5.000 kişinin öldürüldüğü belirtiliyordu. 15 Ağustos 1828 tarihinde meydana gelen Ahıska kuşatmasında Rus ordusunun kayıpları subaylardan 11 ölü 32 yaralı, alt rütbeli askerlerden ise 118 ölü 439 yaralı idi. Ruslar, İran ile yaptıkları savaş sıra-

³⁹ Baddeley, 1908: 197.

⁴⁰ Baddeley, 1908: 197-198.

⁴¹ Baddeley, 1908: 198.

sında işgal ettikleri bazı şehirlerde bulunan değerli yazma eserler gibi Ahıska'da ele geçirdikleri yazma eserleri alıp St. Petersburg'a götürdüler. Ahıska'da yeni bir şehir idaresi kuruldu ve bu idarenin başkanlığına Tuğgeneral Bebutov getirildi. Ahıska kuşatması Paskeviç'in askeri yeteneğini öne çıkartan bir savaş oldu. Bu bağlamda, Monteith, Ahıska kuşatmasının her askeri öğrenci tarafından mutlaka incelenmesi gerektiğini ve bu kuşatmada Paskeviç'in üstün savaş yeteneği ile cesaretinin açıkça görülebileceğinin altını çizer.⁴²

Sonuç

Yedi ay kadar Rusya'da çeşitli seyahatler yapmış olan tarihçi ve yazar John F. Baddeley, Rusya tarihi üzerine yazdığı bazı kitapları ile tanınır. Onun, bu çalışmada ana kaynak olarak kullanılan "The Russian Conquest of the Caucasus" adlı yapıtı ise alan yazında bilinen önemli çalışmalarından biridir. Yazar bu çalışmasında Ahıska'nın ele geçirilmeden önceki durumu, 1828-1829 Osmanlı- Rus savaşı esnasında doğuda Ruslarla yapılan savaşlar, Kars ve Ahılkelek'in Ruslar tarafından nasıl ele geçirildiğine dair ayrıntılı bilgiler verir. Yine eserde Ruslar açısından önemli bir mevkide bulunan Ahıska kalesinin alınmasına yönelik Paskeviç tarafından yapılan askeri planlar ve gerek Osmanlı ordusunun gerekse Rus ordusunun savaş esnasında içinde buldukları duruma dair de askeri tarih bakımından özgün bilgiler aktarır.

Baddeley'in yapıtında Ahıska'nın kuşatılmasına yönelik verdiği bilgileri Rus kaynaklarından yola çıkarak aktardığı anlaşılmaktadır. Zira Rus kaynaklarına dayalı olarak konu ile ilgili yapılan kimi çalışmalara göz atıldığında bu benzerlik hemen fark edilmektedir. Ancak onun konuya ilişkin aktardığı bilgilerde nesnel olmaya çalıştığını da belirtmek gerekir. Örneğin, bazı otoriteler tarafından Rusların Ahıska kuşatmasında halka yumuşak davrandıkları ve herhangi bir şiddet uygulamadıkları yönünde verilen bilgiye karşı çıkar ve Rusların herkes tarafından doğaları gereği öfkelendiklerinde yeryüzünün en vahşi kişisine kolaylıkla dönüşebileceklerinin altını çizer. Bu bağlamda, içinde 400 kişinin olduğu caminin Ruslar tarafından ateşe verilmesinin ve insanların diri diri yakılmasının, Rusların Ahıska'da yaptıkları mezalime bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akbulut, Uğur, (2002), "Doğu Anadolu'da ilk Rus İşgalleri: 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı", *Yeni Türkiye*, 44, 140-156.

Aksan, Virginia H., (2011), *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700 -1780*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Allen, W. Edward David ve Muratoff, Paul, (1966), *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Arslanoğlu, Cem Ender, (1973), "Osmanlıların Fethinden Önce Kuzey Doğu Anadolu Sınırlarımızdaki Ardahan-Çıldır-Posof ve Hanak Bölgesinin Türklüğü Köyler ve Köylü Adları", *Türk Kültürü Dergisi*, XI/126, 54-63.

Avşar, Zakir-Solak, Ferruh ve Yorulmaz, Erhan, (1994), *Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Ankara: Vadi Yayınevi.

Aydınğün, Ayşegül, (2001), *Rethinking on Ethnic Identity Formation and Shift: The Case of the Ahıska (Meskhetian) Turks*, The Faculty of the Department of Sociology of Middle East Technical University, Ankara: Unpublished Phd.

Aydınğün, Ayşegül ve Asker, Ali, (2012), "Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı", (Der. İsmail Aydınğün ve Çiğdem Balım), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan*

⁴² Çaycıoğlu, 2018: 137. Bu konuda Baddeley de benzer bilgiler verir. Baddeley, 1908: 198.

ve *Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde (117-207), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Aydınğün, Ayşegül ve Aydınğün, İsmail, (2014), *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler*, ed. Murat Yılmaz, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.

Baddeley, J. Frederick, (1908), *The Russian Conquest of the Caucasus*, London: Longmans Green and Co.

Baratashvili, Marat, (1998), *Legal State of Meskh Repatriates in Georgia. Tbilisi*, United States Informational Agency (USIA).

Beydilli, Kemal, (1988), "1828-1829-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Göçürülen Ermeniler", *Belgeler*, XIII/17, 365-434.

Bilge, Sadık Müfit, (2018), "15.Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Topraklarından Güney Kafkasya'ya Kervan Ticareti (Yollar, Kervanlar, Tüccarlar, Mallar, Gümrükler)", *Doğu ve Batı Türklüğü'nün Ortak Tarihî Devirleri ve Münasebetleri*, Konya: Palet Yayınları, 159-198.

Bostan, İdris, (2006), "Navarin", *D.İ.A*, XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 441-443.

Brown, James, (1940), *Bir Millet'in Bir İmparatorlukla Savaşı: 1828 1829: Türk-Rus Harbi*, çev. Ali Rıza Seyfi, İstanbul: Kanaat Kitabevi.

Cafersoy, Nazım, (2002), "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", *Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, IV/8, 51-101.

Çakın, Naci, (1979), "1828 - 1829 Osmanlı - Rus Harbi", *Askeri Tarih Bülteni*, IV/7, 31-54.

Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan, (2018), *Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: General Paskeviç'in Başkomutanlığı Dönemi (1827-1831)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Dinç, Fadime Tosik, (2015), *Ahıska Türkleri (1800-1921)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Erkin, Celal, (1940), *1828 - 1829 Türk - Rus Harbi (Kafkas Cephesi)*, İstanbul.

Ercilasun, Ahmet Bican, (2005), "Meshet-Ahıska Türkleri Hakkında", *Türkelî Dergisi*, 116.

Gökçe, Cemal (1979), *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul.

İnalçık, Halil, (1948), "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Bellekten*, XII/46, Ankara: 349-409.

Kalkan, Mustafa, (1998), "Ahıska Türklerinin Menşei ve Tarihi Gelişim Seyirleri", *Bilig*, VII/161, 160-170.

_____, (2007), *Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, (1955), *1855 Kars Zaferi*, İstanbul: Işıl Matbaası.

_____, (1969), "Ahıska Bölgesi ve Türklük", *Türk Kültürü Dergisi*, 86, 203-206.

_____, (1989), "Ne Mesket ne Misket: Ahıska Türkleridir", *Azerbaycan Türk Kültürü Dergisi*, 268, 17-23.

_____, (1992a), *Kıpçaklar (Ahıska Çıldır Eyaleti Tarihinden)*, Ankara: TTK.

_____, (1992b), *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara: TTK.

_____, (1998), *Osmanlıların Kafkas-İllerini Fethi*, Ankara: TTK.

- _____, (2008), "Hristiyan Atabekler Hükümeti-I", *Bizim Ahıska Dergisi*, X, (2008), s.12-17.
- Kıyas, Aslan, (1995), *Ahıska Türkleri*, *Ahıska*, Ankara: Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- Kop, Yaşar, (1999), *1828- 1829 Osmanlı- Rus Savaşında Kars ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Köse, Osman, (2006), *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Ankara: TTK.
- Kurat, Akdes Nimet, (1990), *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- _____, (2010), *Rusya Tarih Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: TTK.
- Kuş, Ayşegül, (2019), *Batılı Seyyah ve Araştırmacılara Göre 19. Yüzyılda Kafkasya*, Trabzon: Serander Yayınları.
- Mirkhanavo, Malika, (2006), "People in Exile: The Oral History of Meskhetian Turks (Akhyskha Türkleri)", *Journal of Muslim Minority Affairs*, XXVI/1, 33-44.
- Okçu, Yahya, (1953), *Türk- Rus Mücadelesi Tarihi*, Ankara: Alperen Kitabevi.
- Özcan, Besim, (2011), "1828-29 Osmanlı Rus Harbinde Erzurum Eyaletinden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 46, 195-204.
- Temizkan, Abdullah, (2006), "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VI/2, 447-448.
- Togan, A. Zeki Velidi, (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, I, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tomlinson, K. Gillian, (2002), *Coping as Kin: Responses to Suffering amongst Displaced Meskhetian Turks in post-Soviet Krasnodar*, Department of Anthropology, Unpublished Phd., London University College.
- Turan, Şerafettin, (1951), "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/1-2, 11-151.
- Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları*, (Haz. E. Baş), İstanbul: İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı Piri Reis Araştırma Merkezi, 2007.
- Üren, Mustafa, (2016a), *Kimlik Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu*, İstanbul: Nobel Bilimsel Eserler.
- _____, (2016b), "Çıkar ve Güç Dengesi Kıskaçındaki Ahıska Türkleri Sorunu", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, II, (2016), 1-39.
- Veyselolu, Ali Paşa, (1999), *Ahıska Türklerinin Dramı*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Yeşilot, Okan (2008), "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XXXVIII, 87-199.
- Zeyrek, Yunus, (2001), *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- _____, (2007), *Ahıska Araştırmaları*, Ankara: Kozan Ofset Matbaacılık.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar makaleye Ayşegül KUŞ: %80 ve Gülbadi ALAN %20 oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.